

Кропывко О.М.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

KYIV HIGH EDUCATIONAL INSTITUTES IN 1960-70TH: ASPECTS OF DAY ROUTINE**Summary**

Addresses the social aspects of the everyday life of students of Kiev between 60-70-ies. XX century. Analyzed the legislative and normative base of the development of social-household infrastructure of higher educational institutions of education. Selected features of the development of the universities in Kiev in 1960-1970. Considerable attention is paid to the issue of development of social infrastructure: providing educational fund, the improvement of housing conditions, catering and medical care to students. **Keywords:** higher educational establishments of Kyiv, resolution of the Council of Ministers of the Union of Soviet Socialist Republics and Soviet Ukrainian Republic, the housing problem, hostels, canteens, clinics.

УДК 930(477)«1963/1967»:929 М.Ковальський

**КРИВИЙ РІГ У НАУКОВІЙ ТА ПЕДАГОГІЧНІЙ КАР'ЄРІ
МИКОЛИ КОВАЛЬСЬКОГО (1963–1967 РОКИ)**

Мельник О.В.

Національний університет «Острозька академія»,
Торчинський народний історичний музей імені Григорія Гуртового

Проаналізовано один із періодів життєвого і творчого шляху відомого джерелознавця, доктора історичних наук, професора, академіка Міжнародної слов'янської академії наук Миколи Павловича Ковальського (1929-2006). А саме роки його роботи у Криворізькому загальнонауковому факультеті (1963-1967). Зокрема, висвітлено діяльність М. Ковальського на посаді декана цього навчального закладу. Простежено розвиток педагогічних та організаційних умінь, а також еволюцію наукових зацікавлень історика.

Ключові слова: М. Ковальський, Кривий Ріг, загальнонауковий факультет, історія, декан, викладач.

Постановка проблеми. Життєвий шлях і науково-педагогічна діяльність відомого історика Миколи Павловича Ковальського (1929-2006) пов'язані з різними українськими теренами: Острогом, Львовом, Кривим Рогом, Дніпропетровськом. У Кривому Розі вчений працював найменший відрізок часу з 1963 – по 1967 рр. Однак, сприяв налагодженню діяльності загальнонаукового факультету, що був одним із закладів вищої освіти міста, долучався до формування молодих наукових і викладацьких кадрів. Саме в Кривому Розі почали визрівати нові дослідницькі орієнтири, які визначили наукові зацікавлення історика на подальші роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активність М. Ковальського у вказаний період частково відображена у загальних біографічних статтях, написаних Олександром Удодом [25, с. 34-35], Аллою та Віктором Атаманенками [2, с. 10; 3, с. 244-245]. Спогади про співпрацю з М. Ковальським, у яких висвітлюється й криворізький період, написала Ірина Ковальова [19, с. 5-8]. Фрагментарні згадки про це зустрічаються у спогадах Миколи Павловича [15, арк. 1; 21, с. 19-20]. Спеціального дослідження теми не проводилося.

Мета статті. Мета даної статті полягає у комплексному висвітленні криворізького періоду діяльності Миколи Ковальського, проаналізувавши разом з наявними напрацюваннями спектр виявлених джерел.

Виклад основного матеріалу. Друга половина 1950 – середина 1960-х рр. визначається становленням і початком розвитку як наукової, так і педагогічної активності М. Ковальського, яка проходила спочатку у Львові, в Українському державному музеї етнографії та художньо-промислу, а також Львівському державному університеті імені І. Франка. Наприкінці травня 1963 р., маючи намір влаштуватися на нове місце роботи, М. Ковальський написав заяву на заміщення вакантної посади викладача зі спеціальності історія СРСР та УРСР Криворізького або Запорізького загальнонаукових факультетів [1, арк. 8]. У червні того ж року він був обраний на посаду доцента Криворізького загальнонаукового факультету (далі – ЗНФ) Дніпропетровського державного університету, а 26 серпня переобраний на цю посаду [1, арк. 18-19]. Окрім того, з середини грудня 1963 р. до кінця січня 1967 р. вчений виконував обов'язки декана Криворізького ЗНФ, тому розвиток закладу проходив при його безпосередній участі [11, арк. 33].

Загальнонаукові факультети були створені в 1962 р., як заклади заочної форми навчання [10, арк. 7]. Тоді ж при Дніпропетровському університеті відкрили Криворізький, Запорізький і Дніпропетровський загальнонаукові факультети, у яких навчалися студенти першого і другого курсів [13, арк. 259]. Треба відзначити, що тут здійснювалася підготовка за широким набором спеціальностей, а саме за 32 спеціальностями

економічного, філологічного, історичного, математичного, агротехнічного профілів [13, арк. 18].

На час приходу М. Ковальського у Криворізький ЗНФ, він мав більш-менш непогані матеріально-технічні можливості: на відміну від Запорізького, отримав власні приміщення [5, арк. 5], зокрема, спеціально переобладнаний триповерховий гуртожиток, в якому одночасно можна було розмістити 600 студентів, 4 обладнані лекційні зали на 75-100 чоловік, 11 аудиторій. У двох кімнатах по 60 кв. м. було створено бібліотеку та читальний зал. З Дніпропетровського університету та Дніпропетровського філіалу Одеського кредитно-економічного інституту передано 1500 підручників та посібників з різних дисциплін [6, арк. 1]. Однак спостерігалася не налагодженість начального процесу, несвоєчасне виконання працівниками покладених на них завдань, низька явка студентів на заняття та ін. Все це призводило до зриву окремих занять [4, арк. 53].

Тому новопризначений декан отримав, з однієї сторони непогано забезпечений навчальний заклад, але з іншої – зовсім не налагоджений для проведення навчального процесу. Насамперед, потрібно було вирішити проблему із забезпеченням викладацьким складом, оскільки на необхідних 20 ставок, було всього 12. При цьому з них тільки двоє старших викладачів, інші – асистенти, а вісім викладачів перший рік викладали у вузі і не мали досвіду роботи. Створилась така ситуація, коли для того, щоб забезпечити нормальний навчальний процес, іноді доводилося брати на роботу людей без відповідної підготовки [6, арк. 12-14].

Змінити таке становище вдалося в перші місяці перебування М. Ковальського на посаді декана. Так, у 1963-1964 навчальному році на факультеті працювало вже 27 штатних викладачів, з них три мали науковий ступінь кандидата наук і один вчене звання доцента [8, арк. 3]. За оцінкою І. Ковальової, Миколі Павловичу вдалося створити колектив однодумців, керованих бажанням донести до студентів не лише фактологічну базу, «а й сам дух, відчуття Історії» [19, с. 7].

З Дніпропетровського університету запрошувалися викладачі для читання на годинній основі математики, археології, етнографії, історії первісного суспільства, фінансових та інших дисциплін [7, арк. 37]. У 1964-1965 навчальному році було запрошено 21 викладачів-годинників. Зокрема, кандидати фізико-математичних наук з Криворізького гірничорудного інституту Х. Решотка і Жуков [11, арк. 13-14], заступник керівника Держинського відділення держбанку С. Мандрук викладав фінанси і кредит, прокурор Держинського району Ю. Горсітманов викладав основи держави і права [13, арк. 71]. Старший викладач кафедри історичних дисциплін Дніпропетровського університету Ірина Ковальова з 1963 р. викладала археологію, історію первісного суспільства та етнографію [11, арк. 10].

Працюючи деканом, М. Ковальський спрямував роботу колективу на зміцнення матеріально-технічної та навчальної бази факультету. Зокрема, викладачами і студентами були створені та забезпечені навчальною літературою ряд кабінетів з історичних дисциплін, філології, хімічна, біологічна, фізична лабораторії [17, арк. 1]. Зростали фонди бібліотеки навчального закладу. Її

комплектуванню декан приділяв особливу увагу, надсилаючи представників факультету до Києва, Москви, Ленінграда з метою придбання букіністичної, рідкісної літератури [25, с. 35].

Налагоджено зв'язок зі студентською аудиторією. Навіть започатковано традицію, щоб студенти виготовляли потрібні речі своїми руками, лишали щось після себе на факультеті. Таким чином було виготовлено таблиці і карти з історії південних і західних слов'ян, які використовувались під час лекцій. У коридорах, аудиторіях і кабінетах різні діаграми, плакати, фотомонтажі, стенди, галерея портретів відомих істориків, філософів, письменників, схеми і креслення з геометрії, фізики, хімії теж були виготовлені студентами [23, с. 4].

У цей час були створені та працювали на громадських засадах шість кафедр: історичних дисциплін (спочатку називалась історія СРСР та загальної історії), філософії та політекономії, математики і фізики, біології та хімії, іноземних мов, філології [12, арк. 9]. До кафедри історичних дисциплін, яку очолював старший викладач Д. Кочат (читав історію УРСР, історію середніх віків та історію КіпрС), входили: викладач історії СРСР та УРСР, історії середніх віків, історії південних та західних слов'ян М. Ковальський, викладач історії СРСР Т. Воронова, викладач історії стародавнього світу та середніх віків З. Куніна, викладачі історії КіпрС Н. Сіденко, Н. Гудименко і Т. Колпакова [12, арк. 9].

Як історик, Микола Павлович особливо турбувався про розвиток цього напрямку. На кафедрі історичних дисциплін М. Ковальський проявив себе як «сформований науковець, висококваліфікований викладач вищої школи і здібний організатор навчально-виховного процесу» [17, арк. 1]. У характеристиках відзначалося, що він на високому рівні читав курси історії СРСР та УРСР. Розробив і викладав нові лекційні курси з історії південних і західних слов'ян, історії Стародавнього Сходу та Середніх віків [18, арк. 1].

Інформація з джерел вказує на те, що багато предметів, які викладав М. Ковальський, були побудовані на вивченні джерельного матеріалу, зокрема з середньовічної і ранньої нової історії. Так, на другому курсі заочного відділу, з історії України студентами вивчалася спеціальна література і джерела на практичних заняттях «Братства на Україні» та «Виникнення козацтва і Запорозької Січі». Найбільші труднощі для студентів становили заняття з курсу історії СРСР XVII ст., але вони також «долалися шляхом глибокого вивчення джерел». На практичних заняттях перших курсів, де викладалися лише шість тем з історії до кінця XVI ст., принаймні дві з них були джерелознавчого характеру: «Писемні джерела про давніх слов'ян» і «Відображення феодальних відносин Давньої Русі в «Руській правді»» [13, арк. 73].

Для того, щоб навчити студентів перших курсів систематично працювати з літературою, М. Ковальський читав лекції «Як працювати над книгою». Такі ж лекції проводили викладачі П. Овчар та Г. Пустинніков [7, арк. 37]. Відбувалося професійне зростання Миколи Ковальського. В січні 1965 р. він отримав вчене звання доцента [1, арк. 21].

Як декан, М. Ковальський турбувався про забезпечення високого рівня навчально-виховного процесу. Використовував і вимагав від інших викладачів використання в навчальному процесі технічних засобів. Спрямував роботу на: діяльність предметно-методичних комісій на кожній кафедрі, які мали вдосконалювати питання навчального, методичного та наукового розвитку, укомплектування штату спеціалістами відповідного профілю, проведення взаємовідвідувань та контрольних відвідувань лекцій, практичних, лабораторних, семінарських занять та екзаменів [7, арк. 35-37, 39]. У 1964-1965 рр., разом з Тетяною Вороною та Зінаїдою Куніною, Микола Ковальський входив до предметно-методичної комісії з усесвітньої історії [11, арк. 45].

У результаті таких комплексних заходів вдалося підвищити успішність студентів Криворізького ЗНФ за навчальними показниками. Так, у 1964-1965 рр. вона складала 91,8%, у той час як у Запорізькому – 73, а Дніпропетровському – близько 70% [9, арк. 59]. Окремі академгрупи і спеціальності закінчили навчальний рік з суцільною успішністю, тобто без відсіву студентів, зокрема, спеціальності «планування промисловості», «планування матеріально-технічного постачання», «економіка торгівлі» та інші. Вдалих результатів досягли історики третього та біологи другого курсів, які закінчили навчання без заборгованості [11, арк. 16-17].

У ці ж роки деканові вдалося налагодити наукову роботу на факультеті. У 1964 і 1965 рр. були проведені перші дві науково-підсумкові конференції, у яких брали участь викладачі різних спеціальностей, а також представники інших вузів. Окрім того, за всю історію ЗНФ, за відповідальним науковим редагуванням М. Ковальського [27, с. 2], видано тези доповідей і повідомлень історичного, філологічного, фізико-математичного, біологічного, хімічного профілів. Це значно підняло авторитет факультету [24; 25, с. 35]. Варто підкреслити, що за проведення другої конференції і видання тез доповідей, ректорат ДДУ оголосив подяку усьому організаційному колективу, а саме М. Ковальському, Н. Заверталюк, Х. Решотці, М. Савченко, Є. Лоєнко і Д. Кочату [12, арк. 6-8].

Відповідно, науково-дослідна робота працівників ЗНФ значно покращилася. Станом на 1965-1966 рр. науковою роботою займалися 23 з 30 викладачів [12, арк. 6]. Микола Ковальський ще з УДМЕХІП продовжував роботу над докторською дисертацією з етнографії. Тема над якою він працював («Культура і побут робітників нових промислових районів західних областей УРСР»), як свідчать джерела, була затверджена на сесії мінського відділу історичних наук інституту археології та етнографії АН СРСР [18, арк. 1]. Однак,

саме у ці роки вчений зацікавився новим напрямом наукової роботи, про що свідчили публікації у двох збірниках тез Криворізького ЗНФ. З трьох тем, дві стосувалися історії України та Острога XVI–XVII ст. [20; 22], які він особливо активно розвивав уже в наступні періоди діяльності.

Слід відзначити, що діяльність М. Ковальського на чолі факультету була досить високо оцінена, як у тодішні, так і в наступні роки. В одній з характеристик зазначалося, що за час його керівництва, Криворізький ЗНФ став одним із кращих загальнонаукових факультетів республіки, зокрема за наявністю матеріальної бази, успішністю та якістю підготовки спеціалістів та зростанню наукових кадрів [18, арк. 1].

Це підтверджується і епістоляріями з домашнього архіву науковця. Наприклад, випускник загальнонаукового факультету Микола Дабіжа у 2003 р. звертався до М. Ковальського з подячником за роки навчання листом: «Особисто для мене, а я думаю, що і для багатьох моїх ровесників в ті шести десяти роки, визначальним був наш загальнонауковий факультет. [...] І сьогодні можна назвати поіменно всіх тих, хто в наших очах був взірцем відданості нашій «Альма-матер», людьми, які нас навчали і у яких ми вчилися по-серйозному відноситись до справи. Мовлю про викладачів ЗНФ і, в першу чергу, про декана Ковальського. Згадуємо Вас і завжди говоримо про Вас, шановний Миколо Павловичу, з великою приємністю і повагою» [16, арк. 1,3]. Подібного листа М. Ковальський отримував від випускника, пізніше ветерана педагогічної праці Василя Задорожного, у відповіді якому вказував: «Це був чудовий час для нас усіх» [26, с. 4].

В січні 1967 р. згідно наказу Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, загальнонаукові факультети в республіці передавалися у відання педагогічним інститутам на місцях. Відповідно, загальнонауковий факультет у Кривому Розі переходив місцевому педагогічному інституту, що було оформлено наказом від 16 січня [14, арк. 156-159]. У той же день Микола Ковальський був переведений сюди на посаду доцента і декана факультету. Однак, з квітня продовжив роботу на історико-філологічному факультеті Дніпропетровського державного університету [1, арк. 24-25, 28].

Висновки і пропозиції. У підсумку можна відзначити, що один із періодів життя і діяльності Миколи Ковальського пов'язаний з Кривим Рогами. Тут відбувалася еволюція педагогічних умінь історика, нового напрямку набули наукові дослідження. Працюючи деканом загальнонаукового факультету, він безпосередньо спрямовував розвиток цього закладу вищої освіти міста та виховання студентської молоді краю.

Список літератури:

1. Архів Дніпропетровського національного університету імені О. Т. Гончара, особова справа М. П. Ковальського. Почато 26 серпня 1963 р. – закінчено 4 липня 1994 р., 185 арк.
2. Атаманенко А. Життєвий і творчий шлях Миколи Павловича Ковальського / А. Атаманенко // Микола Павлович Ковальський: Матеріали до біобібліографії / Ред. І. Пасічник. – Острого, 2002. – С. 7-16.
3. Атаманенко А. Микола Павлович Ковальський (з нагоди 70-тиліття) / Алла та Віктор Атаманенки // Український історик. – 1999. – Ч. 2-4 (141-143). – С. 241-255.
4. Державний архів Дніпропетровської області (Держархів Дніпропетровської обл.), ф. 2307, оп. 1, спр. 2054, 171 арк.
5. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2192, 15 арк.
6. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2196, 21 арк.

7. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2390, 60 арк.
8. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2393, 38 арк.
9. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2435, 238 арк.
10. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2591, 27 арк.
11. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2593, 82 арк.
12. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1, спр. 2694, 54 арк.
13. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1(прод.), спр. 2690, 262 арк.
14. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 2307, оп. 1 (прод.), спр. 2855, 163 арк.
15. Домашній (фамільний) архів родини Ковальських (ДФАРК), Комп'ютерний друк: Ковальський М. «З досвіду власної наукової роботи у львівському Українському Державному музеї етнографії та художнього промислу АН УРСР в кінці 1950-х – початку 1960-х рр. XX ст. (Спогади і рефлексії)», 4 арк. – арк. 1.
16. ДФАРК, лист М.П.Ковальському від Миколи Кириловича Дабіжи, написаний 9 грудня 2003 р., 3 арк.
17. ДФАРК, Характеристика доцента, кандидата історических наук, декана Криворожского общенаучного факультета Днепропетровского госуниверситета имени 300-летия воссоединения Украины с Россией Ковальского Николая Павловича, 17 января 1967 г., 1 арк.
18. ДФАРК, Характеристика доцента, кандидата історических наук, декана Криворожского общенаучного факультета Днепропетровского госуниверситета имени 300-летия воссоединения Украины с Россией Ковальского Николая Павловича, 18 января 1967 г., 1 арк.
19. Ковальова І. Я мала щастя працювати разом з М. П. Ковальським / Ірина Ковальова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог: НаУОА, 2008. – Вип. 12. – С. 5-11.
20. Ковальський М. До історії Острозької друкарні (кінець XVI – початок XVII ст.) / М. П. Ковальський // Тези доповідей Другої наукової конференції Криворізького загальнонаукового факультету. – Кривий Ріг, 1965. – С. 31-33.
21. Ковальський М. Історик і історіографія / М. П. Ковальський // Дніпропетровський історико-археографічний збірник / Ред. кол.: С. Абросимова, О. Журба та ін. – Вип. 1: На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. – Дніпропетровськ: Промінь, 1997. – С. 13-27.
22. Ковальський Н. Велике посольство 1653 г. Б. А. Репнина-Оболенского (Из истории дипломатической подготовки воссоединения Украины с Россией) / Н. П. Ковальский / Тези доповідей та повідомлень Першої науково-підсумкової конференції викладачів Криворізького загальнонаукового факультету. – Кривий Ріг, 1964. – С. 10-11.
23. Сергієнко М. Будні Криворізького загальнонаукового / М. Сергієнко // Червоний гірник. – 30 листопада 1966 р., № 236 (11116). – С. 4.
24. ези доповідей та повідомлень Першої науково-підсумкової конференції викладачів Криворізького загальнонаукового факультету. – Кривий Ріг: [Б.в.], 1964.
25. Удод О. Історик: духовність, праця, самовідданість (до 40-річчя наукової діяльності М. П. Ковальського) / О. А. Удод // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. Вип. 1: На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. – Дніпропетровськ: Промінь, 1997. – С. 29-40. – С. 34-35.
26. У ті чудові часи // Червоний гірник. – 2 грудня 2003 р., № 185 (19590). – С. 4.
27. Ходінов В. Наше місто – університетське / В. Ходінов // Червоний гірник. – 27 січня 1965 р., № 18. – С. 2.

Мельник А.В.

Национальный университет «Острожская академия»,
Торчинский народный исторический музей имени Григория Гуртового

КРИВОЙ РОГ В НАУЧНОЙ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КАРЬЕРЕ НИКОЛАЯ КОВАЛЬСКОГО (1963-1967 ГОДА)

Аннотация

Проанализировано один из периодов жизненного и творческого пути известного источниковеда, доктора исторических наук, профессора, академика Международной славянской академии наук Николая Павловича Ковальского (1929-2006). А именно годы его работы в Криворожском общенаучном факультете (1963-1967). Показывается деятельность Н. Ковальского как декана этого научного заведения. Прослеживается развитие педагогических и организационных умений, а также эволюция научных интересов историка.

Ключевые слова: Н. Ковальский, Кривой Рог, общенаучный факультет, история, декан, преподаватель.

Mel'nyk O.V.

National University of Ostrog Academy,
Torchyn Historical Museum named of N. Hurtovy

KRIVYI RIG IN SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL CAREER OF MYKOLA KOWALSKY (1963-1967)

Summary

The article analyzes one of the periods life and career of the famous source-researcher, doctor of historical sciences, professor, academician of International Slavonic Academy of Sciences M. P. Kowalsky (1929-2006). Namely years of him operation in Kryvyi Rih general scientific faculty (1963-1967). In particular, the article reveals activities M. Kowalsky as dean of the school. It traces the development pedagogical and organizational skills and the evolution of scientific interests known historian.

Keywords: M. Kowalsky, Kriviy Rig, the general scientific faculty, history, dean, teacher.